

DROTTNING KRISTINA, ABRAHAM TEIXEIRA, DANIEL DE PRADO OCH GREVE BERNARDINO DE REBOLLEDO

Bertil Maler

Stocholms universitet

Både Abraham Teixeira och Daniel de Prado hör till den inflytelserika och namnkunniga grupp av marraner som i Nederländerna fann en fristad undan Inkquisitionens oavlätliga förföljelser i Spanien och Portugal. Bägges öden har också omsorgsfullt kartlagts i de standardverk som ägnats marranerna.¹

Av dessa båda marraner är Teixeira den i Norden bäst kände, eftersom han bl. a. kom att bli finansiär i vissa svenska sammanhang.

Abraham Teixeira de Sampaio, även kallad Abraham Senior — för att ange att han var far till den bekante finansmannen Manoel de Teixeira — levde mellan 1581 och 1666. Teixeira var av adlig familj och son till ingen mindre än Don Francisco Manuel de Melo, medlem av den portugisiska kungliga familjen och Portugals mest betydande prosaist under barocken. 1643 utnämndes Abraham Teixeira till konsul och spanska Kronans ekonomiske representant i Antwerpen. I ett andra äktenskap hade Teixeira äktat Sara d'Andrade, även hon av adlig börd och marran. Tydligen påverkad av sin gemål — moder till den ovan nämnde Manoel — beslöt Abraham Teixeira att återgå till sina fäders religion och deklarerade familjen som judar. Den flyttade till Hamburg, där fadern och sönerna undergick omskärelse. Teixeiras beslut vållade skandal i den katolska världen, och man försökte få Teixeiras betydande förmögenhet beslagtagen. Detta omintetgjordes emellertid av staden Hamburgs styresmän, vilka inte önskade förlora en så driftig och välsituerad borgare. Teixeira tog mycket aktiv del i staden Hamburgs judiska liv och visade även sin nya hemstad stor frikostighet. I sin yttre livsföring ådagalade Teixeira en magnificens som väl passade den

grandezza han ärvt och fört vidare till det kargare Nordeuropa. Han älskade att uppträda som grand seigneur och hade ingenting emot att såsom sådan frotera sig med det dåtida Europas furstligheter. Så t. ex. inbjöds drottning Kristina att bo i Teixeiras hus då hon efter tronavsägelsen 1654 besökte Hamburg. Det förtjänar även nämnas att Teixeira från 1655 fungerade som den svenska exdrottningens "resident", d. v. s. hennes homme d'affaires.² — Och därmed lämnar vi tills vidare denne grandiose representant för 1600-talets vittförgrenade sefardiska finansimperium.

Känd för Kristina, såsom av det följande skall framgå — drottningen delade som bekant inte samtidens generella intolerans mot judar, därtill var hon för liberal i sin livs-åskådning — var även Juan, sedermera Daniel, de Prado. Denne marran, som levde mellan 1615 och 1670, var bördig från Spanien, där han erhållit utbildning som läkare. Liksom så många andra nykristna tillhörande den intellektuella världen fann han det av Inkquisitionen skapade andliga klimatet outhärdligt³ och lämnade sitt hemland. Någon gång c. 1650 installerade han sig i Nederländerna. Där samlade denne för friare tänkesätt starkt engagerade läkare kring sig en skara unga intellektuella judar med likadan inställning till etablerade idéer. Till denna skara hörde den unge Baruch Spinoza. — Såsom strax skall visas, måste doktor de Prado åtminstone någon kortare period ha uppehållit sig i Hamburg och där ha kommit i kontakt med vår drottning.⁴

Kristinas beröring med flera av sin samtids framstående marraner är känd och omvittnad. Men vad har den fjärde i rubriken nämnde

personen, greve Bernardino de Rebolledo, med detta tema att göra, och vem var för övrigt denne herre?

Greve de Rebolledo stod i kontakt med alla de tre tidigare nämnda personligheterna och intog en central ställning i 1650- och 1660-talens Norden. Född 1597 i den stolta staden León i norra Spanien och tillhörande en gammal adelsfamilj trädde han redan 1611 i tjänst i den spanska krigsmakten. Under många år tjänstgjorde Rebolledo som officer både vid infanteriet och flottan och avancerade med tiden till general. I trettioåriga kriget skilde han sig med heder från flera viktiga uppdrag i Nederländerna och Tyskland. Som tack för sina insatser utnämndes Rebolledo år 1647 till Spaniens sändebud i Köpenhamn, på vilken post han stannade till 1659. Ivrig och lärd katolik och politiskt intresserad av att för sin konung Filip IV och för det spanska imperiet bryta udden av den svenska stormaktens protestantiska kraft bidrog Rebolledo verksamt till att förmå Gustav II Adolfs dotter att avsvära sig den tro för vilken hennes fader hade dött på Lützens slagfält. Rebolledo har sålunda haft åtskilligt att skaffa med vårt land, men som god Danmarksvän — han stod på utmärkt fot med Frederik III och den danska kungafamiljen — ogillade han Karl X Gustav och försökte omintetgöra dennes fälttåg i Danmark. Indirekt kom Rebolledo att medverka till den danska krigsförklaringen 1657 och har alltså en viss skuld i den för Danmark så olyckliga freden i Roskilde.

Krigarlivet hade inte gått Rebolledo spårlöst förbi. Hans hälsa hade blivit illa åtgången, och den förbättrades inte av det för denna syd-länning hårda klimatet i Norden. Han led av podager och befann sig till råga på allt i ständig penningbrist: regeringar var och är nu en gång för alla inte alltid så generösa mot sina diplomatiska representanter i främmande land. För att finna tröst och glömska sökte Rebolledo kompensation i utövandet av skaldekonsten och lärt skriftställer. Med hänsyn till den tid som dock måste ägnas de diplomatiska sysslorna är Rebolledos produktion kvantitativt inte helt obetydlig, men mycket litet av denna har blivit uppskattad vare sig i hans hemland eller, än mindre, utanför Spaniens gränser. Rebolledo var i hög grad bunden av sin tids spanska barockmönster och saknade kraft och originalitet att slita sig ur gongorismens kvävande grepp. Mindre illa lyckades han med sina över-

sättningar av en del av Gamla Testamentets böcker. Emellertid är det enda, som trots de inte sällan svårforcerade metaforerna, lyckats rädda sig ur glömskan, en del av hans tillfällighetsverser, hans rimmade depescher och rapporter till vänner och anhöriga i hemlandet samt snärtiga epigram — Rebolledo är, det märks, en son av den jord som en gång fost-rade en *Martialis*. I dessa miniatyrer firar Rebolledos spiritualitet och sällan riktigt illvilliga lust att driva med en del gott folk ibland verkliga triumfer. Man kan därför ändå med visst fog hävda att den glömska som lägrat sig över skalden Rebolledo inte är alltigenom berättigad.

De här åsyftade strörimmen finns jämte mycket annat samlade i en bok som Rebolledo döpte till *Ocios*,⁵ i.e. "Tidsfördriv". För Kristinas historia före abdikationen har innehållet i *Ocios* en del att ge. Men i det sammanhang som här sysselsätter oss är det speciellt en s. k. romance⁶, en berättande dikt i den lättare, kåserande genren, som intresserar oss, romance nr 63 (*Ocios*, s. 278 f). I det för övrigt mycket ofullständiga registret över poemens begynnelseord har skalden själv till läsarens ledning meddelat att romancen var adresserad till "Hamburgläkaren Daniel de Prado vid det tillfälle då drottning Kristina bodde hos Abraham Teixeira".⁷

Den danske historiker som gjort Rebolledo och hans verk till föremål för en lika grundlärd som intressant gradualavhandling, Emil Gigas,⁸ nämner i förbigående den ovan åsyftade romancen. Men då Gigas inte var intresserad av de marraner som här berörts, har han med all rätt underlåtit att gå in på de judaica-detalyer som följande analys vill kommentera.

Den av Rebolledo angivna tidpunkten för den svenska exdrottningens uppehåll i Abraham Teixeiras hus måste hänföra sig till hennes första vistelse där, strax efter abdikationen, vid utresan till Innsbruck, där hon skulle konvertera till katolicismen. Ty andra gången Kristina gästade sin "finansminister" i Hamburg var år 1661, och då hade Rebolledo, såsom nämndes i noten 5 ovan, redan givit ut sina *Ocios*.

Romance nr 63 utgör ett versifierat svar på en kommunikation från doktor Daniel de Prado. Detta meddelande finns icke bevarat. I inledningen avslöjar texten att de Prado tillhörde Rebolledos litterära umgängesvänner, en man som vår diplomat tydligen konsulterade

som smakråd och till vilken han sände sina litterära försök för bedömning och kritik. Han begynner med en ordlek, en av dessa halvt skämtsamma, halvt allvarligt menade kvickheter som var så på modet i den spanska barocken med denna förkärlek för det snillrika, på bekostnad av enkel, populär framställningskonst. I hela ingressen spelar Rebolledo på namnet Prado.⁹ Det är som om vår egen Stiernhielm skulle ha hyllat någon person vid namn Engmark och därvid bemödat sig att frammana allt det ljuvliga och täcka som väcks av tanken på en daggrisk äng — ett tema helt i överensstämmelse med den spanska skalden Garcilasos stilbildande pastorala idyller. På Prado [= Engmark] betar Pegasus och gnäggjar av ung livsglädje och tillfredsställd aptit. Men över denna prado breder sig även i övrigt en gloriös atmosfär, ty den gyllene, d. v. s. den förgyllde, Phoebus [= Abraham Teixeira] och Minerva [= den lärda drottning Kristina] lyser i förenad strålgång över den allegoriska ängen. Inte nog med det: eftersom denna äng, denna prado, denna Engmark, är av israelitisk börd, inspireras skalden till följande utgjutelse:

Ja, tro mig, mina ord är sanna,
den dag som fällts på ängens goly,
den blir till söt och riklig manna
att mäta helt de stammar tolv.¹⁰
(strof 5)

Efter denna dityrambiska inledning, denna lovsång till sin angenäme judiske vän Daniel de Prado, övergår Rebolledo till att beklaga sina marranska vänner i Hamburg, och då speciellt Abraham Teixeira — vilken ju numera är vorden jude åter — för att när nu Messias, vilkens ankomst judarna städse bidar, äntligen och helt överraskande infunnit sig i hans hamburgem, denne Messias valt att uppenbara sig i genus femininum(!). Detta är väl inte bara en allusion på Kristina, det är nog också att fatta som en pik åt miljonären Abraham Teixeira, som ju älskade att umgås med denna världens potentater och tog emot dem som vore de Messias och hans följe.

Så här turnerar barden sina reflektioner:

Må fläsket göra myteri
och skinkan koka upp i vrede
och sylta, korv, allt "svineri",
nu protestera — för den Lede! —
mot att så plötsligt i ert hus
Messias kom — i kjol och blus!¹¹
(strof 6)

Det är uppenbart att vår diktare blivit irriterad över den nonchalans Kristina visat honom när hon passerat Köpenhamn på sin väg ut till kontinenten utan att ge Rebolledo tillfälle att bringa henne sin hyllning. I sin besvikelse tröstar han sig med att citera några strofer ur sin Hersholsmscykel, så som det vill synas för att vännen de Prado skall uttala sin mening om dessa verser. Han meddelar i samband härmed att han ägnar all sin lediga tid åt lärda lektyrer och åt att fila på sitt diktverk *Silva trágica*.

Ett par följande strofer behandlar, om jag tolkat texten rätt, en förfrågan av de Prado avseende vissa arbeten, förmodligen judiska liturgiska verk, ställd till den bibliografiskt väl orienterade Rebolledo.

Se, det var något verkligt intressant!
Rabbiniska professuren är vakant...
Men hör! Jag måste finna det urbotat
att ni om Böckerna ej vet ett jota.
Det är som vi så ofta brukar säga:
på måfå, så som judar pläga.¹²
(stroferna 39 och 40)

Avsaknaden av adressatens ord gör tolkningen som sagt vanskelig. I gengäld är finalen i detta Rebolledos svar så mycket klarare. Han meddelar att Stormästaren — vem det nu kan vara — enligt färskaste uppgifter väntas till Helsingör [stavnigen är kostlig: I Senur] inom den närmaste tiden. Därvid inbjudes vännen Prado med följande ord:

Och om du vill ta vägen härförbi,
så skall vi ordna allt som dig behagar,
just sådan kost du finner glädje i,
som passar era rituella lagar.
Och det som varje Sanhedrin
för Jakobs söner strängt förbjude,
det som är orent för var jude
bort det, bort hare, bort kanin.
Ja, har du avlagt löfte som nasir
och alltså inte dricker vin, för katten,
så skall jag döpa det i vatten,
och obefläckad du förblir.¹³
(stroferna 41 och 42)

De här återgivna smakproven på Rebolledos formuleringskonst låter oss få en inblick i diktarens inte obetydliga vetande om judisk livsföring. Detta är ingalunda något som saknar förebilder i spansk poesi. Tvärtom, Rebolledo följer här en gammal tradition på den Iberiska halvön, en halvt godmodig, halvt allvarlig kritik och drift med judar. Man skulle lätt kunna

SUMMARY: QUEEN CHRISTINA, ABRAHAM TEIXEIRA, DANIEL DE PRADO AND COUNT BERNARDINO DE REBOLLEDO

The history of the Marranos of Northern Europe in general is well known through the work of Cecil Roth and other scholars, and Hugo Valentin has studied their relations with Scandinavia. But the lives and activities of those Marranos and their descendants were so colorful that there still remain a few details and nuances to be added. One such rather amusing instance is offered in this paper. It comments on some lines of a poem which gives evidence of the relations prevailing between the persons mentioned in the title of this paper. Queen Christina, the remarkable daughter of Gustavus Adolphus, abdicated in 1654, abandoned her father's Lutheran faith, and assumed Catholicism. Abraham de Teixeira and Daniel de Prado were Marranos, living in Hamburg. The former, a banker, was financial adviser to the Queen, whereas the latter, a physician, possibly served her in his professional capacity. Count Bernardino de Rebolledo, finally, the

author of the poem analyzed in this paper, represented from 1647 to 1659 the King of Spain at the Danish Court in Copenhagen. He was the author of a book of miscellaneous poetry, *Ocios*, printed at Antwerp in 1660.

In his poem, a so called romance (number 63), de Rebolledo offers us a typical product of his malicious and often comical vein. He pokes fun at a visit by the Queen to Teixeira's house, describing in a manner worthy of a Juan Ruiz the indignation that certain forbidden victuals were to experience on being told of the imminent visit of a female awaited by Teixeira as if she were the Messiah.

The romance also gives us some insight in the Spanish diplomat's and poet's quite impressive knowledge of Jewish dietary laws and other halakic items. The reader of Rebolledo's poem is confronted with some of the atmosphere surrounding the Marranos in Northern Europe at the middle of the XVII century.

sammanställa en spansk-portugisisk antologi om judar i de spanska och portugisiska samhällena, som visar en intim kännedom om judars seder och bruk, en kännedom som ju bottnar i judars och icke-judars ständiga kontakt under många århundraden före judarnas förvisning från halvön. I ett sådant florilegium skulle ingå exempelvis den berömda driften med de båda judiska bankirerna Raquel och Vidas i den spanska litteraturens enda fullständigt be-

varade epos Sången om Cid, vidare några säftiga bitar ur den bekanta vissamlingen *Cancionero de Baena*, de judiska äktenskapsmäklarernas tokroliga uppträdande i portugisen Gil Vicentes Farsa de Inês Pereira, m. m. som det skulle föra alldeles för långt att här räkna upp.

Och med denna glimt av praktisk nordisk judaistik i nådens år 1654 får det vara nog för denna gång.

Noter

1. Det kan kanske inte anses ur vägen att än en gång fastslå, att termen *marran* är ett öknamn som kommit att antagas som beteckning på de judar som av en eller annan anledning övergått till kristendomen men som i hemlighet fortfor att utöva sin gamla tro. Ordet är arabiskt, och kommer från den arabiska dialekt som utvecklade sig på spanskt område. Stammen i ordet, *-b'ran* (högarabiska *-b'ram*) är besläktad med det för oss välkända *harem* och betecknar något förbjudet; det är även besläktat med hebreiskans *herem*. Det förbjudna som åsyftas vid *marran* är svinkött. Samma semantiska bild visar det från de spanska Balearerna (Mallorca etc.) kända *chueita*, tillagt ursprungliga mar-ranavkomlingar. Beträffande hela detta omtvise-
- tade namnkomplex se den definitiva studien av Farinelli, *Storia di un vituperio*, Genève, 1925.
2. Se Hugo Valentin, *Judarnas historia i Sverige*, Stockholm: Bonnier, 1924, s. 50. Valentin nämner också att Kristina bodde ett helt år, 1661—1662, hos Teixeiras. Även mycket annat intressant står att läsa hos Valentin om denna tid.
3. Eftersom en majoritet av den iberiska halvöns intelligentsia var av judisk börd, kan man förstå, vilket avgörande inflytande judar haft på den andliga odlingen i Spanien och Portugal sedan de som s. k. nykristna tillåtits förbli i det land där de kunde räkna anor som gick mer än tusen år tillbaka i tiden. Dessa nykristna eller *cristianos nuevos* och deras fundamentala betydelse för den spansk-portugisiska idévärldens

- utveckling utgör underlaget för den nyligen bortgångne kulturkritikern Américo Castros bekanta tes om det starka och avgörande judiska inflytandet på skönlitteraturens fält.
4. Kan de Prado i egenskap av läkare ha biträtt Kristinas bekante, i Hamburg bosatte livmedikus Benedictus de Castro, om vilken H. Valentin, a. a., s. 38 ff. har inte så litet att berätta? Emil Gigas, vars arbete strax skall omnämnas, berättar att Kristina efter sin abdikation "agtede sig til Spa for att bruke Badene, og derfra til Antwerpen. Til Spa kom hun imidlertid slet ikke og man forundrede sig i Sverig meget over, at hendes Svagelighed bedrede sig saa hurtig uden Kur." — Kan Daniel de Prado ha konsulterats av Kristina då hon i Hamburg residerade i Abraham Teixeiras palats?
 5. Tryckt i Antwerpen 1660. — Ordet *ocio* är det kastiljanska resultatet av det välkända latinska ordet *otium*.
 6. *Romance* är samma ord som vårt *romans*. Ordet har emellertid i spanskan fått en annan betydelse. Från att ursprungligen ha betecknat ett skaldestycke på ett bestämt versmått kom det att vara namn på dikter som skrevs på detta versmått, balladerna. Men då *romance*-versmättet nästan blev det enda som brukades i de i spansk diktning helt dominerande dramatiska versberättelserna, kom berättande dikter överhuvud att kallas *romances*.
 7. Respondiendo al Doctor Daniel de Prado, medico de amburgo (sic!), en ocasión que estava allá la Serenissima Reina Christina de Suecia alojada en casa de Abraham Teixeira.
 8. *Grev Bernardino de Rebolledo, spansk gesandt i Kjöbenhavn 1648—1659*, Köpenhamn, 1883.
 9. Spanska *prado* = "äng".
 10. qu'en sabroso Mana / se te conuierta el rocío, / de que puedas hazer plato / a todos los doze Tribus.
 11. Despechense los jamones, / enfurezcase el tocino / indinense las salcichas y reuienten los choriços / De colera de pensar / quan sin pensar a venido / el no esperado Mesias / en genero femenino.
 12. El credito te agradezco / y el voto, mas no he sauido / qu'este por aora baca la Catedra de Rabino. / El no tener ni buscar / la noticia de los Libros / me buelue a acordar aquello / de atroche moche judio/. — Ordstävet "a troche moche judio" tycks inte vara känt från något annat håll. Att det rör sig om ett talesätt framgår dock av inledningsfrasen "aquello de".
 13. Si pasares por aqui / estaremos aduertidos / de que pase la comida / por todo tu catecismo. / Sin que aya en ella animal / que no pueda por lo limpio parecer al Cenedrin / mas candido que un armiño. / Ariedro conejo y liebre, / con todos los prohibidos / y aun si eres Nazareno / reformaremos el vino.